

ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΠΡΟΜΠΙΟΝΑ

Επίκουρου Καθηγητή Φιλοσοφικής Αθηνών

ΤΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΔΙΑΦΩΤΙΖΟΥΝ ΤΗ
Λ. ΣΥΚΟΦΑΝΤΗΣ;

Η λ. *συκοφάντης* απαντά για πρώτη φορά στον Αριστοφάνη και φαίνεται ότι ανήκε αποκλειστικά στην Αττική διάλεκτο. Από εκεί, μέσω της Κοινής, έφθασε ως τις μέρες μας. Η ετυμολογία της είναι ευδιάκριτη: σύνθετη με α' συνθετικό τη λ. *σῦκον* και β' το *-φάντης*, παράγωγο του ρ. *φαίνω* (= φανερώνω). Επομένως, με βάση την ετυμολογία η λ. *συκοφάντης* αρχικά θα εσήμαινε «αυτός που φανερώνει τα σύκα» (πρβ. το όμοιας δομής σύνθετο *ιεροφάντης* = αυτός που φανερώνει τα ιερά). Μια τέτοια σημασία όμως είναι αμάρτυρη. Η λέξη καθ' όλη την ιστορική της διαδρομή σημαίνει «αυτός που ψευδώς κατηγορεί κάποιον, που διαβάλλει κάποιον». Ανάλογη σημασία έχουν και τα παράγωγα: *συκοφάντρια*, *συκοφαντία*, *συκοφαντικός*, *συκοφαντῶ* κτλ.

Η σημασία της λέξης έχει ήδη απασχολήσει τους αρχαίους, αλλά φυσικά και τους νεώτερους. Κατά τον Πλούταρχο, *Σόλων* 24, η λέξη εσήμαινε «αυτόν που κατήγγελλε τους εξαγωγείς σύκων»: «οὐκ ἂν οὖν τις ἠγήσαιτο παντελῶς ἀπιθάνους τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ σύκων ἐξαγωγή τὸ παλαιὸν ἀπείρητο, καὶ τὸ φαίνειν ἐνδεικνύμενον τοὺς ἐξάγοντας κληθῆναι συκοφαντεῖν». Πρβ. και 523β: «Ὅμοίως δὲ καὶ τῶ συκοφάντη τοῦνομα γενέσθαι· κεκωλυμένου γὰρ ἐκφέρειν τὰ σύκα μηνύοντες καὶ φαίνοντες τοὺς ἐξάγοντας ἐκλήθησαν 'συκοφάνται'». Η ερμηνεία αυτή απαντά και στον Αθήναιο III 74e, f και αποδίδεται στον Ίστρο και στον Φιλόμνηστο: «Ἴστρος δ' ἐν τοῖς Ἀττικοῖς (*FHG* I 423) οὐδ' ἐξάγεσθαι φησι τῆς Ἀττικῆς τὰς ἀπ' αὐτῶν γινομένας ἰσχάδας, ἵνα μόνοι ἀπολαύοιεν οἱ κατοικοῦντες· καὶ ἐπεὶ πολλοὶ ἐνεφανίζοντο διακλέπτοντες, οἱ τούτους μηνύοντες τοῖς δι-

κασταῖς ἐκλήθησαν τότε πρῶτον συκοφάνται... Φιλόμνηστος δ' ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν Ῥόδῳ Σμινθείων φησὶν (*FHG IV 477*): ἐπεὶ καὶ ὁ συκοφάντης ἐντεῦθεν προσηγορεύθη, διὰ τὸ εἶναι τότε τὰ ἐπιζήμια, καὶ τὰς εἰσφορὰς σῦκα καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον, ἀφ' ὧν τὰ κοινὰ διώκουν, καὶ τοὺς ταῦτα εἰσπράττοντας καὶ φαίνοντας ἐκάλουν, ὡς ἔοικε, συκοφάντας, αἰρούμενοι τοὺς ἀξιοπιστοτάτους τῶν πολιτῶν».

Ο Φιλόμνηστος δεν ομιλεῖ βέβαια για απαγόρευση εξαγωγῆς σύκων, θεωρεῖ ὅμως ὅτι αρχικά οἱ συκοφάνται ἦταν ἓνα εἶδος αξιωματούχων, που εἶχαν σχέση με τὴ συγκέντρωση τῶν σύκων, προσθέτοντας ὅτι οἱ ἀξιοπιστότατοι τῶν πολιτῶν ἐξελέγοντο σ' αὐτὸ τὸ αξίωμα. Ἔργο τῶν κρατικῶν αὐτῶν υπαλλήλων ἦταν, κατὰ τὸν Φιλόμνηστο, ἡ εἰσπραξὴ ὑπὸ μορφή προστίμου ἢ εἰσφορᾶς τῶν σύκων, που εἶχαν υποχρέωση νὰ παραδίδουν στὴ διοίκηση οἱ πολῖτες. Ἔργο τους ἀκόμη ἦταν νὰ φανερώσουν-καταγγέλλουν τοὺς παραβάτες αὐτῆς τῆς υποχρέωσης.

Οἱ γνώμες τῶν νεωτέρων γιὰ τὴ λ. συκοφάντης εἶναι ποικίλες καὶ ἀπίθανες. Ἐχουν συγκεντρωθεῖ ἀπὸ τὸν Latte στὴ *RE IV A1*, 1028-1029, s.v. συκοφάντης καὶ ἀπὸ τὸν Chantraine στὸ *DELG*, σ. 1069, s.v. σῦκον. Ἡ βασικὴ ἀντίρρηση τοῦ Chantraine νὰ υιοθετήσῃ τὴ γνώμη τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴ σημασία τῆς λ. συκοφάντης οφείλεται στὸ ὅτι, ὅπως λέγει, α) κανένα κείμενο δεν μνημονεύει ἀπαγόρευση εξαγωγῆς σύκων καὶ β) τὰ σύκα ἦταν πράγματι μιὰ τροφή λίγο ἐκτιμώμενη. Πρὸς ἐπίρρωση τοῦ τελευταίου προσάγει α) τὸ συκοτραγίδης που ἀπαντᾶ στὸν Ἀρχίλοχο (250w) καὶ στὸν Ἰππώνακτα (167) καὶ χαρακτηρίζει ἓναν πτωχό, ὁ ὁποῖος δεν τρώγει παρά σῦκα καὶ β) τὸ χωρίο ἀπὸ τὴν *Εἰρήνη* (1249) τοῦ Ἀριστοφάνη:

«τὰ σῦκ' ἐν ἀγρῷ τοῖς οἰκέταισιν ἰστάναι»

Νομίζω ὅτι τὰ μυκηναϊκὰ κείμενα δικαιώνουν τὴ γνώμη τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴ σημασία τῆς λ. συκοφάντης καὶ εἰδικά τὴ γνώμη τοῦ Φιλομνήστου, μολονότι ἓνας ἐπιφανῆς ἐρευνητῆς, ὅπως ὁ Latte, τὴν χαρακτηρίζει με τὴ λ. «αὐτοσχεδίασμα».

Τὸ γεγονός ὅτι στὴν Ἀθήνα τοῦ 6ου καὶ 5ου αἰ. τὰ σύκα ἦταν μιὰ τροφή λίγο ἐκτιμώμενη δεν σημαίνει ὅτι τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ σε χρόνους παλαιότερους. Ἀντίθετα, εἶναι πολὺ πιθανόν ὅτι τὰ σύκα σε μιὰ παλαιότερη ἐποχὴ ἦταν τροφή σημαντικὴ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ὅτι κάτι τέτοιο ἦταν δυνατό συνάγεται με σχετικὴ βεβαιότητα ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ κείμενα. Με βάση τὶς πινακίδες τῆς Γραμ-

μικής γραφής Β τα σύκα παίζουν τον ίδιο ρόλο για τη διατροφή των κατοίκων της Πύλου που παίζουν και τα σιτηρά: Το σιτηρέσιο σε ομάδες γυναικών που εργάζονται στα ανάκτορα του πυλιακού βασιλείου απαρτίζεται από ίση σχεδόν ποσότητα σύκων και σιτηρών¹. Επιπλέον, τη σημασία των σύκων ως είδους διατροφής υποδηλώνει η μνεία στις πινακίδες της Πύλου ειδικού αξιωματούχου, που φέρει το όνομα *Ἐπίσυκος*² (PY Jn 829, 881): ο-ρί-συ-κο = Ἐπίσυκος = «ὁ ἐπὶ τῶν σύκων», πρβ. «ὁ ἐπὶ τῶν ὀπλιτῶν», «ὁ ἐπὶ τῶν δεσμῶν» = ο ἐπόπτης των οπλιτών, ο ἐπόπτης του δεσμοτηρίου κτλ. Η θέση μάλιστα αυτού του αξιωματούχου φαίνεται ότι ήταν υψηλή στην κρατική ιεραρχία, αφού το όνομά του αναγράφεται δίπλα-δίπλα με το όνομα της ιέρειας *κλαΦιφόρου* = κλειδούχου.

Ὅ,τι συνέβαινε στην Πύλο του 13ου π.Χ. αἰ., πιθανότατα συνέβαινε και στην Αθήνα κάποια εποχή πριν από τον 5ο π.Χ. αἰ., άγνωστο, φυσικά, πότε ακριβώς. Και όπως ειδικός αξιωματούχος υπήρχε για τα σιτηρά, πρβ. *σιτοφύλακες*, ειδικός αξιωματούχος θα υπήρχε και για τα σύκα. Ὅτι κάτι τέτοιο συνέβαινε, συνάγεται από τον όρο *συκωρός* και το ρ. *συκωρέω*, που μαρτυρούνται στον Πολυδεύκη (*Όνομαστικόν* VII 140, 143: «καὶ συκωροὶ δὲ οἱ τὰ σῦκα φυλάττοντες καλοῖντ' ἄν, καὶ τὸ ἔργον συκωρεῖν»). Το *συκωρός*, φυσικά, σημαίνει *συκοφύλαξ*, πρβ. για το σχηματισμό τα *σκοπιωρός*, *ύλωρός* κτλ. (βλ. Chantraine, *DELG*, σ. 184 s.v. ὄραω).

Η λ. *συκοφάντης* λοιπόν αρχικά θα εσήμαινε ὄ,τι περίπου και το *συκωρός*. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Σχολιαστής του Αριστοφάνη (*Πλοῦτος* 874) θεωρεί το *συκωρός* συνώνυμο του *συκοφάντης*.

Η μετάπτωση της σημασίας στη λ. *συκοφάντης* δεν πρέπει να μας εκπλήσσει. Αρκεί να παρακολουθήσει κανείς την εξέλιξη των λέξεων *σκευωρία*³, *σκευωρέω*, *παράσιτος*⁴, *ἐπίορκος*⁵.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρόκειται για τις πινακίδες της σειράς PY Ab.

2. Για τον όρο και τη σημασία του, βλ. κυρίως C.J. Ruijgh, *Études sur la grammaire et le vocabulaire du grec mycénien* (Amsterdam 1967) σ. 245. Κατά τον Ruijgh η λ. *Ἐπίσυκος* παράγεται από το *ὀπί σύκοις* και σημαίνει “contrôleur des figes”.

3. Η λ. *σκευωρία* αρχικά εσήμαινε «φύλαξη των σκευών», «μεγάλη φροντίδα» και αργότερα «τέχνασμα», «ραδιουργία».

4. Η λ. *παράσιτος* αρχικά εδήλωνε τάξη ιερέων, οι οποίοι ετρέφοντο δημοσία δαπάνη.

5. Για την αρχική σημασία της λέξης, βλ. E. Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes* (Paris 1969) II 170.